

Anu Korhonen
(Helsingin yliopisto)

Huumori, sukupuoli, populaarikulttuuri: kaskut ja kaskukirjat varhaismodernissa Englannissa

IIPC Debate 6. International Institute for Popular Culture 7.9.2010

Populaarikulttuurin käsitettä on tietenkin pidetty ongelmallisena mistä tahansa historiallisesta periodista, myös ”nykyajasta” puhuttaessa. Silti voisi ehkä sanoa, että varhaismodernin kulttuurin tutkijat ovat kokeneet sen erityisen ongelmalliseksi, samalla kun ovat sitä taajaan käyttäneet. Yritän tässä esitelmässäni miettiä kolme asiaa, jotka omasta mielestäni ovat uuden ajan populaarikulttuurin keskeisiä kysymyksiä: huumoria, sukupuolta sekä yhtä tärkeää populaarikulttuurista tuotetta ja lähdettä, kaskukirjoja. Huumori on mielenkiintoinen asia populaarikulttuurin kannalta, sillä uuden ajan alussa sen koettiin sekä kuuluvan kaikille että olevan hieman epäilyttävä ja turhan kevyt puhumisen ja ajattelun muoto – oliko se siis populaarikulttuuria? Jos oli, mitä silloin on populaarikulttuuri? Sukupuoli on teema, jonka kautta kaskuja lähestyn – se on myös itsessään populaarikulttuurinen teema, koska läsnä kaiken aikaa kaikkien arkipäivässä. Kaskukirja taas on kiintoisa genre: se on yksi varhaisimmista populaarikirjallisuuden lajityypeistä ja siksi myös yksi populaarikulttuurin tietoisien tuotannon varhaisista esimerkeistä.

Mutta mistä uuden ajan – 1500-1700-lukujen – tutkijat oikeastaan puhuvat puhuessaan populaarikulttuurista? Olisiko jotain sellaisia spesifejä kysymyksiä, jotka luonnehtivat populaarikulttuurin käsitteen osuvuutta nimenomaan tuon ajan kontekstissa?

Populaarikulttuurin käsitteen käyttämisen ja siitä kiistelemisen kulta-aika osui 1980- ja 90-luvulle ja sitä innoitti erityisesti Peter Burken nyt jo klassikoksi muodostuneen *Popular Culture in Early Modern Europe* -kirjan julkaisu 1978. Jo aiemmin oli alkanut vilkas keskustelu ranskankielisissä piireissä, erityisesti Robert Mandroun *De la culture populaire* (1964) ja Robert Muchembled’n *Culture populaire et culture des élites dans la France moderne* (1978) -teosten pohjalta.

Uuden ajan populaarikulttuurin tutkimuksen suuri kysymys oli jo aluksi, miten populaarikulttuurin käsite pitäisi tässä yhteydessä määritellä. Mikä oli sen vastapuoli? Varhaismodernista kulttuurista tällaisia saattoi löytää useita, mutta jos miellämme nykyisin

populaarikulttuurin ennen kaikkea tietynlaisiksi kulttuurituotteiksi, tämä teollisen aikakauden tapa lähestyä populaarikulttuuria jää uuden ajan alun tutkijoille hankalaksi. Haluaisin itsekkin lyhyesti problematisoida populaarikulttuurin käsitteen ennen kuin lähden sitä käyttämään.

Monille varhaismodernin tutkijoille populaarikulttuuri kävi korvaamaan ongelmalliseksi koettua kansankulttuurin käsitettä. Tällöin sen vastinpariksi ilmestyi eliittikulttuuri – populaari oli siis kansaa, tavallista, oppimatonta, usein maalaista, ja se liittyi kirjaamattomiin jaettuihin käytänteisiin, esimerkiksi juhlatapoihin, vapaa-ajan viettoon, miksei myös ”kansantaiteeseen”, lauluihin, tanssiin ja muihin eliitin kouluttuja tapoja vähemmän arvostettuihin kulttuurimuotoihin. Tällaiseen populaarikulttuurin liittyi näkemys uuden ajan yhteiskunnassa perustavaa laatua olevasta yhteiskunnallisesta jaosta eliittiin ja kansaan – ja siis eliitti- ja populaarikulttuuriin, joista vain jompaankumpaan kukin osallistui. Pian kuitenkin huomattiin, että itse asiassa populaarikulttuuriin osallistuivat kaikki, myös eliitti – vain eliittikulttuuri oli osanottajiltaan rajoitettu.

Useimmat varhaismodernin populaarikulttuurin tutkijat ovat päätyneet siihen, että uuden ajan kolme vuosisadan kuluessa koulutettu, varakas tai sosiaaliselta asemaltaan korkea eliitti alkoi vasta vähitellen vetäytyä yhteisestä tai ”yhtenäiskulttuurista”; näin varhaismoderniksi populaarikulttuuriksi määrittyy se, mikä koski kaikkia – se minkä jakoivat niin eliitit, joille populaarikulttuuri oli ”toinen kulttuuri”, kuin sosiaalisesti alemmat ryhmät, joille se oli ainoa kulttuuri. Niin kyseenalaista kuin tällainen määrittely onkin, on selvää, että jonkinlaista eriytymistä alkoi entistä kiivaammassa määrin tapahtua varsinkin tapakulttuurin ja kulutuskulttuurin alueilla. Tätä kehitystä ovat monet hahmotelleet – voisi ajatella, että esimerkiksi Norbert Eliaksen sivilisoitumisprosessin teoria ja Michel Foucault’n ajatus lisääntyvästä kurista ovat molemmat tapoja lähestyä yhtenäiskulttuurin hajoamista sosiaalisesti entistä eriytyneemmiksi kulttuuripiireiksi.

Muitakin tapoja määritellä populaarikulttuuria tietenkin ilmaantui – oppinut, lukutaitoinen, koulutettu kulttuuri oli yksi sen vastinpareista. Varsinkin taiteenalojen kohdalla on myös uuden ajan alun suhteen puhuttu korkeakulttuurista, vaikkakin harvoin. Sen sijaan suureksi kysymykseksi nousi populaarikulttuurin ja virallisen kulttuurin suhde – tämä jako on peräisin Mihail Bahtinin Rabelais’ta ja karnevaalia koskevan tutkimuksen synnyttämästä laajasta keskustelusta. Bahtin itse tosin käytti virallisen kulttuurin vastinparina kansankulttuuria... Virallinen kulttuuri tarkoitti Bahtinille ja hänen seuraajilleen ennen kaikkea kirkon ja poliittisen eliitin toiminnan muotoja. Virallinen kulttuuri oli kontrollin kulttuuria: sillä oli

auktoriteetin asema, ja sillä oli myös omat auktoriteettinsa, olivat nämä sitten pappeja ja piispoja tai kuninkaita ja kanslereita. Populaarikulttuuri taas oli nimenomaan epävirallista, ilman auktoriteetteja ja spontaanimminkin syntyvää, jopa sosiaalisen kontrollin ja auktoriteettien vastaista.

Yksi mahdollisuus lähestyä populaarikulttuurin ongelmaa on pienentää tarkastelun skaalaa ja ryhtyä etsimään populaarikirjallisuutta. Jo Mandrou oli tästä erityisen kiinnostunut: hänen tutkimuksensa käsitteli 'bibliotheque bleu' –kirjasarjaa ja sen pohjalta populaaria ajattelua. Juuri populaarikirjallisuuden genren syntymisen miettimistä voikin pitää yhtenä uuden ajan populaarikulttuurin tutkijoita kovasti askarruttaneena kysymyksenä. Mikä on painetun kirjallisuuden ja matalan kulttuurin suhde aikana, jolloin lukutaito ei suinkaan kuulunut jokaiselle, kirjapainotaito räjäytti tekstien määrän ja saatavuuden aivan uudelle tasolle mutta kirjallisuuden genre-ajattelu oli lapsenkengissä? Millaista kirjallisuutta alettiin mieltää populaariksi, ja kuka sitä luki? Kenen ajattelusta se kertoi ja kenen intressejä heijasti? Tällaiset kysymykset ovat yhä uuden ajan tutkijoille akuutteja – sen voi huomata vaikkapa uudesta, viime vuonna julkaistusta *Literature and Popular Culture in Early Modern England* –kokoelmasta.

Uuden ajan alkuun pätee siis sama kuin kaikkiin muihinkin historian periodeihin: ei ole olemassa mitään pitävää tapaa määritellä, mikä on populaaria ja mikä taas jotakin muuta, oli se muu sitten eliitin, oppinutta, virallista tai vakavaa kulttuuria. Omiin tarkoituksiini miellän populaarikulttuurin ennen kaikkea arkipäiväiseksi, sosiaaliseksi, vailla erityisen vakavia tarkoituseriä olevaksi kulttuurin muodoksi, joka on laajasti jaettua mutta jonka sisälle toki rakentuu monenlaisia sosiaalisia hierarkioita ja erottautumisen tapoja. Tällaisen määritelmän sisälle kaskut ja kaskukirjat sopivat erinomaisesti, vaikka huumori jos mikä onkin erottautumisen strategia. Vaikka kaskunkerrontaa arvostettiin kaikissa kulttuuripiireissä, myös eliitin korkeimmalla tasolla ja oppineisuuden tyysijoissa yliopistoissa, kukaan tuskin esittäisi kaskujen olevan ”korkeakulttuuria”. Määritelmällisestikin ne sulkevat itsensä ”vakavan” tai ”virallisen” kulttuurin ulkopuolelle.

Kaskukirjat

Mitä sitten olivat kaskukirjat, ja mikä oli niiden rooli populaarikulttuurin kentällä? Englantilainen kirjapainotoiminta lähti kunnolla liikkeelle 1490-luvulla, ja jo ennen vuotta

1500 julkaistiin ensimmäisiä satiirisia tai humoristisia tekstejä. Ensimmäisenä varsinaisena kaskukirjana pidetään laajaa kokoelmaa *A Hundred Merry Tales (A C Mery Talys)* vuodelta 1526 – siitä hetken kuluttua enemmän. Kaikkiaan 1500- ja 1600-lukujen kuluessa julkaistiin useita kymmeniä kaskukirjoja: omalla listallani niitä on lähemmäs 40, mutta toisaalta on vaikea sanoa, mitkä teokset oikeastaan pitäisi laskea kaskukirjaksi.

Tiukimmin määritellen voisi sanoa, että kaskukirjat olivat erillisten lyhyiden vitsien kokoelmia, joita saattoi sitoa yhteen päähenkilö, kuten esimerkiksi legendaarinen narrilahmo Scogin, tai tapahtumapaikka, esimerkiksi Oxfordin yliopistomiljöö tai pääkaupunki Lontoo. Kaskukirjoja julkaistiin joko ilman kirjoittajan tai kokoajan nimeä tai oikean kirjoittajan tai myynninedistämistarkoituksessa keksityn henkilön nimissä – nämä valekirjoittajat olivat usein tunnettuja humoristisia hahmoja, kuten aikansa tähti, koomikonäyttelijä Richard Tarlton tai myöhäinen hovinarri Archie Armstrong. Kokoelmien varsinaiset nimetyt kirjoittajat taas olivat usein muutakin populaarikirjallisuutta julkaisevia kevyiden tekstien eksperttejä – sellaisia kuin vaikkapa Thomas Dekker ja John Taylor. Heidän joukostaan löytyy kuitenkin muitakin kirjoittajia: Andrew Boorde oli tunnettu lääkäri ja lääketieteellisten tekstien laatija. Toinen ensi näkemältä yllättävä nimi on ”Democritus Junior”, jonka on tulkittu olevan samaa nimimerkkiä muuallakin käyttänyt Robert Burton, laajan ja erittäin vaikutusvaltaisen *The Anatomy of Melancholy* –teoksen kirjoittaja, joka oli samoin lääketieteen, erityisesti henkisen puolen hyvin- ja pahoinvoinnin asiantuntija. Voisi ajatella, että usko naurun terapeuttiseen voimaan oli niin vahva, että lääkärin sopi hyvin tuottaa myös huvittamiseen tarkoitettuja tekstejä. Tilanne ei ole kovin erikoinen, jos ajatella esimerkiksi myös kanaalin toiselta puolen François Rabelais’ta.

Jotkut kaskukirjoista ovat enemmän tai vähemmän uskollisia käännöksiä ulkomaisista esikuvista, jotkut pariin riviin tiivistettyjä lyhennelmiä ranskalaisista fabliaux-tarinoista tai italialaisista novelleista, erityisesti Boccacciolta, Poggiolta tai Straparolalta. Mannermaalla ihmisiä huvittanut Till Eulenspiegel kääntyi englanniksi nimellä Howleglas, ja Sebastian Brantin *Narrilaivan* koomiset kuvat saivat suosiota muuten vähäisesti kuvitetussa englantilaisessa ympäristössä parinakin eri käännoksenä. Mutta monet kaskukirjojen tarinoista ovat kotikutoisia, peräisin englantilaisten arkipäiväisestä elämästä ja kertojiensa omasta kokemuspöydästä. ”Kansankulttuurissa” suullisena perinteenä kulkevia kaskuja, joskus vanhojakin, kirjoitettiin muistiin ja julkaistiin 1500- ja 1600-lukujen kuluessa, ja toki kaskukirjojen kirjoittajat myös keksivät aivan omia kaskujaan. Eliitin kulttuuriin kuului

kirjoittaa muistiin erilaisissa sosiaalisissa tilanteissa käytettäväksi kuulemiaan ja lukemiaan vitsejä, ja joskus tällaiset muistiinpanot löysivät tiensä myös painettuihin kokoelmiin.

Vitseille on tyypillistä aikamoinen kansainvälisyys: samat kaskujen tyypit, rakenteet, tilanteet ja henkilöt toistuvat pienin variaatioin eri puolilla Eurooppaa, eikä meillä useinkaan ole mitään mahdollisuutta päätellä, missä ne ovat saaneet alkunsa tai kuka niitä on muokannut. Tästä huolimatta kaskut voivat olla myös ajankohtaisia, joskus hieman poliittisiakin. Sekä suulliset että kirjalliset kaskut siis matkustivat: niitä muistettiin, kerrottiin uudelleen, sovellettiin ja käytettiin mitä erilaisimmissa yhteyksissä, ja usein samat kaskut toistuvat eri kokoelmissa hieman toisistaan poikkeavina versioina.

Voi vaikuttaa hieman oudolta, että tyhjänpäiväiset kaskukirjat olivat yksi ensimmäisistä ja suosituimmista kirjapainon tuottamista genreistä – vaikka huumorin suosiossa ja siinä, että kaskuja löytyy melkein mistä tahansa kulttuurista, ei sinänsä mitään yllättävää olekaan. Voisi kuitenkin ajatella, että ensimmäiset painotuotteet olisivat painottuneet vakavalle puolelle: Raamattujen, messukirjojen, hartauskirjojen, poliittisten tekstien, tieteellisten ja oppineiden tekstien tai jopa opaskirjojen tulva lienee monille meistä odotetumpaa kuin kevyen kirjallisuuden. Kaskukirjat ovat kuitenkin vain yksi esimerkki populaarimman materiaalin suosioista. Melkein mikä tahansa halvalla myyty painotuote saattoi levitä kulkukauppiaiden mukana eri kaupunkeihin ja niiden ulkopuolellekin. Lukuun ottamatta yliopistokaupunkien tieteellisempiä painotaloja (jotka myös saattoivat silloin tällöin painaa kaskukirjan), lähes kaikki kirjapainot sijaitsivat Lontoossa. Myyntiä taas saattoi etsiä kaikkialta. Heti kirjapainotaidon levittyä ja kirjamarkkinoiden synnyttyä alkoi kevyen kirjallisuuden buumi, josta vähitellen muotoutui useita erilaisia populaarikirjallisuuteen luettavia genrejä: romansseja, satiireja, opaskirjoja, uutisjulkaisuja, arkkiveisuja, ihmekertomuksia, ennustuksia, almanakkoja, kiistakirjoituksia ja mitä ikinä ihmiset saattoivatkaan julkaistavaksi tarjota.

Kaskukirjoja ja muuta kevyttä kirjallisuutta löytyi todistettavasti myös alempien luokkien kirjastoista. Eräässä kiinnostavassa kirjasessa, joka kuvaa Leicesterin jaarlin kuningatar Elisabetille Kenilworthin linnassa vuonna 1572 järjestämiä monipäiväisiä juhlia, kerrotaan myös paikallisesta Kenilworthin kylän asukkaasta, muurarista, joka osallistui juhlien ohjelman järjestämiseen. Paikalle tulleet aateliset kävivät oikein erikseen hämmästelemässä tämän kapteeni Coxin omalaatuista, tavallista laajempaa kirjavalikoimaa. Muurari Coxin hylly ei liene mitenkään tyypillinen alempaan luokkaan kuuluneen ihmisen kirjasto – aateliset

nimenomaan hämmästelivät sitä – mutta se kertoo kuitenkin jotakin populaarikirjallisuuden levinneisyydestä ja suosiosta. Cox omisti hämmästyttävän määrän romansseja, joita usein on pidetty varsinkin naisten suosikkilukemistona. Seuraavaksi luetellaan huumoriksi luettavia teoksia, joiden joukossa on useita varsinaisia vitsikirjoja – esimerkiksi *A Hundred Merry Tales*, *Scogins Jestes*, *Widow Edyth*, *Howleglas* ja *Sackful of News*. Monet kirjoista ovat hauskan tarinan ja kaskukirjan välillä liikkuvia juttuja, joista osaa voisi luonnehtia moraalisatiiriksi. Kaskukirjan ja muun humoristisen teoksen välistä rajaa on vaikea vetää, mutta jossakin lähes kymmenen teoksen lähellä Coxin kaskukirjakokoelma joka tapauksessa liikkui. Muutenkin Coxin kirjakokoelma tuntuisi todistavan siitä, että eräänlainen populaarikirjallinen maku oli olemassa jo 1500-luvun toisella puoliskolla. Mitään kovin vakavaa, raskasta tai oppinutta ei Coxin kotoa löydy; sen sijaan kokoelma koostuu viihdyttävästä, etten sanoisi hyödyttömästä kirjallisuudesta. Coxin kirjallinen maku näyttäisi osoittavan, että populaarikulttuuria ja sen kuluttamista voi hyvin pitää 1500-luvun ilmiönä, vaikkei populaarikulttuuria tai edes populaarikirjallisuutta ilmiönä tarkoittavia sanoja vielä ollutkaan olemassa.

Kaskukirjat olivat siis populaarikulttuuria siksi, että ne olivat tavattoman suosittuja, mutta myös siksi, että ne olivat ”kansan”, tavallisten mutta lukutaitoisten, kohtuullisen kouluttamattomien ihmisten suosiossa. Ne olivat populaarikulttuuria myös siinä mielessä, että korkeinkin sosiaaliluokka, kuten esimerkiksi Kenilworthissä juhlineet ylhäisaateliset, tunnustivat näitä kokoelmia nimeltä ja tiesivät hyvin, mistä oli kysymys. Kaskukirjat siis läpäisivät koko sosiaalisen skaalan; niitä saattoi lukea kuka tahansa lukutaitoinen, ja lisäksi kaskut levisivät kirjoista napattuina eteenpäin kerrottuina versioina vielä paljon laajemmallekin.

Kaskut

Tarkastellaanpa seuraavaksi kaskukirjojen sisältöä, kaskuja itseään. Millaisia teemoja esimerkiksi *A C Mery Talysin* sisällysluettelosta löytyy? On tyypillistä, että erilliset vitsit tai tarinat kaskukirjojen sisällä otsikoitiin erikseen, sekä juttujen löytämisen että muistamisen avuksi. Samalla syntyi kaskua merkitsevä otsikoinnin totunnainen muoto, jossa jo vihjataan jutun hauskuudesta.

The kalender

Of the mylner that sayd he had de neuer but of ii. commaunders and ii. dowrys. folio i.

Of the cyferen that callid the prest syz John & he callid by master cal. fo. i.

Of the wyfe that mayd hys husbando to go out in the hecber in the myght wyple her pcyntys lay woth her in her bed. fo. i.

Of hym that playd the deupll and came thowow the wares & mayd the ym that stalle the conys to romie away. fo. i.

Of the yk man that bequethyd hys thyrz son a lypell ground woth the galsows. fo. ii.

Of the gentylman that lost hys rnyng in the gentylwomans bed & a nother gentylman found it after in the same bed. fo. ii.

Of the husbando man that askyd for master yppot the phylypho. fo. ii.

Of the scoler that bare his shoyz to cloutnyng. fo. iii.

Of hym that sayd that awomas rong was lightist met of degestio. fo. iii.

Of the woman that folowyd her fourth husbandys herce & wept. fo. iii.

Of the woman that sayd her wooce came to late. fo. iii.

Of the mylner woth the golden thombe. fo. iii.

Of the hozymen of ycyond that prayd doncor to hang by the frece. fo. iii.

Of the prest that sayd nother corpus meus noz corpus meum. fo. iii.

Of the ii. freces wyver of the one lough not the othe hed noz the othe the tay. fo. iii.

Of the welchman that throue hym for beshyng his fall on the fryday. fo. v.

Of the merchant of lads that put nobles i his mouth i his deth bed. fo. v.

Of the mylner that stalle the nutys & of the tayler that stalle a lypell. fo. v.

Of the iii. elemens where they thulde sone be found. fo. vi.

Of the woman that powyd the potage in the Juggys male. fo. vi.

Of the wedyd men that cam to heurn to claime theyz herpage. fo. vi.

Of the merchaunte that charged hys tonne to synde one to synge for hys foule. fo. vi.

Of the mayd washyng clothes and answerd the frece. fo. vii.

Of the ii. wyple men of gotan. fo. vii.

Of the gray frece that answerd his pcyntent. fo. vii.

Of the gentylman that bare the lege bozde on his nek. folio viii.

Of the marchantys wyfe that seyde the wolde take a nap at sermon. fo. ix.

Of the woman that seyde & the lypell a nother yere the wolde haue a hobol dis hat of her owne. fo. ix.

Of the gentylman that wylshyd his toth in the gentylwomans tayle. fo. ix.

Of the welchman that confessed hym how he had slayn a frece. fo. ix.

Of the welchman that coude not get but a lypell male. fo. ix.

Of the gentyl woman that sayd to a gentylman ye haue a berde a boue & none benetye. fo. ix.

Of the frece that sayd our lord sedab. 39. peple woth ii. hys. fo. x.

Of the franklyne that wold haue had the frece got. fo. x.

Of the good n in that sayd to hys wyfe he had yll face. fo. x.

Of the frece that bad hys chyld make a later. fo. x.

Of the gentylman that alshyd the frece for hys beure. fo. x.

Of the iii. men that chalc the woma. fo. x.

Of the geytina that taught his cooke the medecyne for the tothake. fo. xi.

Of the geytina that promysd the scoler of oxford a farrenet tpyet. fo. xi.

Of master kelton that brought the byshop of doxwoich ii. scolarys. fo. xi.

Of the reman of gard that sayd he wold bere the carter. fo. xi.

Of the prest that sayd our lady was not so curpous a woman. fo. xi.

Of the foic that wold go to the deuyll. fo. xi.

Of the plowmanys sonne that sayd he saw one make a gose to kereke twos etly. fo. xii.

Of the maydys answerd that was woth chyld. fo. xii.

Of the seruant that rnynd woth hys master. fo. xii.

Of the welchman that delueryd the letter to the ape. fo. xii.

Of hym that sold ryght nought. fo. xii.

Of the frece that told the iii. chylders fornyng. fo. xii.

Of the boy that bare the frece hys masters money. fo. xii.

Of the helpe pnyer the bocher man. fo. xii.

Of the courtier and the carter. fo. xii.

Of the porge man that prayd his felow to tech hym his pater nofter. fo. xii.

Of the frece that prechyd in ryme ex pomyng the aue maria. fo. xii.

Of the curat that prechyd the arteples of the crede. fo. xii.

Of the frece that prechyd the i. commaunders. fo. xii.

Of the wyfe that bad her husband ete the candell surt. fo. xii.

Of the man of lawys sonnyz answer. fo. xii.

Of the frece in the pulpit that bad the woman leue her babelyng. fo. xii.

Of the welchman that call the leot in to the see. fo. xii.

Of the man that bad the doine wyfe. fo. xii.

Of the ptozo of arches that had the lypell wyfe. fo. xii.

Of the ii. nonys that were tharym of one prest. fo. xii.

Of the chure that tholde haue bene made kyght. fo. xii.

Of the man that wold haue the pot stand there as he wold. fo. xii.

Of the pnyer that sayd the shepe of god haue mercy vpon me. fo. xii.

Of the husbando that sayd he was John daw. fo. xii.

Of the scoler of oxford that proued by souphetry ii. cheryngs. ii. fo. xii.

Of the frece that stalle the pobyng. fo. xii.

A C Mery Talysin tapauksessa lukija voi odottaa kuulevansa esimerkiksi ”vaimosta, joka laittoi miehensä yöksi yrttitarhaan istumaan oppipojan maatessa hänen sāngyssään”, ”herrasmiehestä, joka toivoi hammastaan herrasnaisen häntään”, ”walesiläisestä, joka toimitti kirjeen apinalle” tai ”kerjäläismunkista, joka ennusti kolmen lapsen kohtalon”. Otsikko paljastaa yleensä kaskun päähenkilön ja ennakoi tapahtumatilannetta, mutta jättää varsinaisen humoristisen ratkaisun kertomatta. Teemoiltaan ja tapahtumiltaan tarinat voivat liittyä aivan mihin tahansa, kunhan vain tapahtuu jotakin hauskaa.

Kaskun perusmallissa kaksi keskenään erilaista ihmistä tapaa ja ryhtyy puheisiin tai toimintaan, josta seuraa humoristisia kehittäjiä. On tärkeää, että nämä ihmiset ovat nimenomaan erilaisia: nainen ja mies, nuori ja vanha, kaupunkilainen ja maalainen, yliopistomies ja maanviljelijä, narri ja viisas. Huumorin perusasetelma, jonkinlainen ristiriita, syntyy tällaisesta kohtaamisesta – vasta sen jälkeen voidaan pureutua kulloiseenkin teemaan.

Kirjan kaskuissa on paljon hupia liittyen ruumiillisuuteen – groteskiutta, eritehুমoria, ruumiinosia, rivouksia ja ruokottomuuksia – ja seksuaalisuuteen – aviorikoksiin, säädyttömyyteen, seksuaaliseen ehdotteluun. Väkivaltalla näyttää aina olevan huumorin lähde. Monet kaskut liikkuvat työnteon piirissä: erilaisten ammattikuntien tai työtehtävien hauskuus

löytyy tasaisen varmasti kaskujen tilanteista ja kontekstista, joskaan se ei kovin usein ole kaskun suoranainen aihe. Kielellisiä vitsejä löytyy paljon, mutta kiinnostavaa kyllä myös puhumista, kielenkäyttöä, murteita ja vieraita kieliä koskevia. Puhuminen voi olla merkki niin älykkyydestä kuin tyhmyydestäkin: naiset, lapset ja sosiaalisesti alemmat puhuvat tyhmiä kun taas fyysisesti ja henkisesti kunnossa olevat miehet puhuvat oletetun älykkyyden positiosta. Silti myös ylettömästä älyllisyydestä ja korkeasta koulutuksesta voitiin tehdä pilaa. Useimmiten kaskut olivat kuitenkin kiinnostuneita sangen kotoisista teemoista: arki- ja kotielämästä, kaupunki- ja kyläkulttuurista, tavallisten ihmisten asioista ja sosiaalisista ympäristöistä. Tämä on myös syy siihen, miksi sukupuolen problematiikka on niissä niin tavattoman keskeisellä sijalla.

Ei siis tarvitse olla nykynäkökulmasta erityisen kiinnostunut sukupuolen tutkimisesta huomatakseen, että ehkä kaikkein tyypillisin vitsailemisen kenttä uuden ajan alun kulttuurissa on sukupuolen problematiikka. Kaikki kaskut kertovat tietenkin miehistä ja naisista, joten siinä mielessä kaikki, mitä sanotaan, on aina tekemisissä sukupuolen kanssa, mutta kaskut käsittelevät sukupuolta tiukemmassakin mielessä. Hämmästyttävän suuri osuus uuden ajan alun kaskuista käsittelee eksplisiittisesti sukupuolen ongelmaa, erityisesti patriarkaalisen vallan säilyttämisen ja naisten kurissa pitämisen teemaa.

Uuden ajan alun kulttuurissa miehisen kunnian säilyttämisen ja häpeän välttämisen kysymykset olivat erityisen merkityksellisiä: tuon ajan kulttuurille oli kokonaisuudessaan leimallista erityinen sensitiivisyys sellaisia uhkia kohtaan, joiden koettiin kohdistuvan maskuliiniseen valtaan ja maskuliiniseen identiteettiin. Vaikka muitakin kaskunaiheita toki löytyi, keskityn tänään lähemmin näihin. Siis millaisia muotoja tämä sukupuolen naurun avulla neuvottelemisen saa uuden ajan kaskuissa? Mitkä sukupuolen tiimoilla liikkuvat asiat naurattivat tuon ajan ihmisiä, ja mitä tämä nauru voisi paljastaa ajan kulttuurista laajemmin?

Tarkastelen asiaa muutaman usein toistuvan ja sukupuoleen liittyvän kaskutyypin kautta: katsotaan hieman seksuaalisuuteen keskittyviä kaskuja, aviorikoksiin liittyvää huumoria ja lähisuuhdeväkivaltaa eli pahansuisuisten vaimojen kurittamista.

'Tail-kissing' eli naisten vastauksia seksuaaliseen ahdisteluun

Uuden ajan kaskut porautuvat erityisellä tarkkuudella seksuaalisuuden ja seksin ongelmaan, mikä ei sinänsä ole yllättävää – ovathan rivot vitsit olleet kautta aikain huumorin keskeisintä

aineistoa. Se mikä historioitsijaa voi näissä kaskuissa kiinnostaa on tietenkin seksuaalisuuden suhde sukupuoleen ja sukupuolille ominaiseen tai soveliaaseen toimintaan eri aikoina. Uuden ajan rivoissa kaskuissa tyypillisimpiä piirteitä on tavaton kaksinaismoralismi naisten seksuaalisuuden suhteen: yhtäältä naisten olisi pitänyt pysytellä siveellisinä ja hyveellisinä; toisaalta heidän oletettiin olevan seksuaalisesti kyltymättömiä. Yhtäältä naisia piti suojella seksuaalisilta ehdotteluilta ja toimilta; toisaalta heidän katsottiin odottavan ja edellyttävän miehiltä seksuaalisia lähestymisiä. Siveyden vaalimisen vaatimus kohdistui nimenomaan naisiin, vaikka toisaalta heidän katsottiin olevan kykenemättömiä itsensä hillitsemiseen. Näiden positioiden ja vaatimusten kohtuuttomuus ja mahdottomuus heijastuu tietenkin huumorissa, mutta koska useimmat kaskut ovat miesten kertomia tai ainakin painettuina versioina peräisin miesten kynästä, naisten seksuaalisuudesta ei välttämättä saa kaskuista kovin monipuolista kuvaa.

Yksi kaskutyyppeistä kuitenkin löytyy, joka käsittelee mielenkiintoisesti naisten seksuaalisen aktiivisuuden erityistä tyyppiä: vastauksia seksuaaliseen häirintään. Näitä vitsejä löytyy paljon. Niiden tyypillisin tilanne on, että kuka tahansa tuntematon mies lähestyy tyttöä tai naista, minkä ikäistä tahansa, ja alkaa puhutella häntä seksuaaliviritteisesti. Otetaanpa pari esimerkkiä:

A Young scoffing Gentleman wold haue kissed a Maid that had somewhat a long nose, to whom he said. How shall I kisse you, your nose is so long that our lips cannot meet? The Maid waxing angry in minde, said, If sir you cannot kisse my mouth for my nose, you may kisse me behinde, whereas I haue neuer a nose. And so she departed.¹

An old Gentlewomans answer to a flowting Gentleman.
A Wild headed young Gallant, walking the streets of London, met by change an ancient Gentlewoman, in an old decayed gowne, that by age was worne thred-bare; the Gallant thinking to breake a Jest with her, tooke vp the hem of her garment and kist it; which she looking backe espying, said, I pray sir what meane you by that? Oh (quoth hee) to honour olde age? Alas sir (replied she) you might then haue kist my Arse, it is elder then my gowne by forty yeares. And so shee departed laughing.²

Naiset siis antavat kaskuissa tämän tästä miehille samalla mitalla takaisin, kun he yrittävät nolata naisia seksiin viittaamalla tai sitä ehdottamalla. Ehkä nämä kaskut olivat naisille myös jonkinlaisia toiveiden täyttymisiä: ne näyttävät, miten naiset olisivat toivoneet

¹ *Pasquil's Jests* 1635/2007: sig. D2v.

² *Pasquil's Jests* 1635/2007: sig. C2v.

käyttäytyneensä niissä tyypillisissä tapauksissa, joissa he tosielämässä joutuivat seksuaalisen ahdistelun uhreiksi. Vähän samaan tapaan kuin me itse nolojen tilanteiden jälkeen keksimme, mitä olisi pitänyt sanoa – emme vain tilanteessa olleet kyllin nopeita ja nokkelia.

Naisten myös kerrottiin antavan takaisin, jos he eivät saaneet öisissä kanssakäymisissä osakseen asianmukaista käyttäytymistä:

A gentleman lay with a very pretty wench, and never so much as toucht her all that night; in the morning she riseth, pisses the chamberpott almost full, opens the Bed cloathes, and poures it in upon him: He began to sweare and curse; nay faith sayes she, though you'l none of the Flesh, you shall have some of the Broath.³

Erityistä näissä kaskuissa on siis naisten seksuaalinen aktiivisuus – sitä ei oikeastaan juurikaan kuvata muissa uuden ajan teksteissä naisten itsensä kannalta, joitakin näytelmiä lukuun ottamatta. Toki naisten seksuaalisuudesta puhutaan ongelmana miesten laatimissa teksteissä, mutta naisten omaehtoinen uskottava aktiivisuus ja myös mahdollisuus omiin päätöksiin niistä enimmäkseen puuttuu. Kaskuissa naiset vitsailevat seksillä, antautuvat siihen tai kieltäytyvät siitä oman mielensä mukaan, kun toisaalla heillä on vain kaksi vaihtoehtoa, prostituutionomainen into ja käytettävissä olo tai siveä pidättäytyminen. Voisi taas ajatella, että tämä on nimenomaan populaarikulttuurinen piirre: kaskut kertovat omalla tavallaan elävästä elämästä tai sijoittuvat kaikessa stereotyyppisyydessäänkin lähemmäs tosielämän tilanteita kuin ihanteellisempi moraalialue kommentoiva kirjallisuus.

Samalla nämä kaskut kertovat naisiin kohdistuvan seksuaalisen ehdottelun ja häirinnän yleisyydestä – häirinnän käsitettäkään ei tuolloin tietenkään ollut olemassa, mutta meidän käsitteistömme valossa käy ilmi naisten jatkuva alttius seksuaaliseksi kohteeksi joutumiseen. Miesten ehdottelu, kommentointi, ulkonäön tai muiden ominaisuuksien arvostelu ynnä muu naisten ruumiilliseen ja henkiseen olemukseen puuttuva heittely koettiin aivan normaaliksi, mutta kunnon naisen tuli silti selviytyä näistä tilanteista jotenkin tahrattomana. Tämä on tietenkin mahdoton vaatimus; siksi kaskujen takaisin näpöyttävät naiset ovat paitsi ylipäättään hauskoja, myös jotenkin tutkijaa tyydyttäviä: he ovat yksi harvoista uuden ajan teksteissä näkyvistä omaehtoisesti elämäänsä hallitsevista naistyypeistä.

Toki myös naisten seksuaalista hyväksikäyttöä käsittelevät kaskut olivat yleisiä, aika rankoissakin muodoissa, eikä niistä juuri löydy minkäänlaista empatiaa tai ymmärrystä

³ Le Strange, *Merry Passages and Jeasts* 1974: 98-99.

loukattuja naisia kohtaan. Monestakin kaskukirjasta löytyy vitsi tietämättömästä äidistä, jonka tytär on raiskattu:

A plaine Country Wife, her daughter being ravisht, came to complaine to a Justice of Peace, that such an one had newly Raveld her daugher (sic), and she would crave his worships warrant. and another complaind, that one had Refreshd her Daughter. [My Mother]⁴

Tässä tapauksessa vitsin kertoja on nainen – mutta yläluokkainen, ja siis korkeammasta asemasta käsin alemman sosiaaliluokan naiselle naurava nainen. Otetaan vielä toinen, joka näyttää millaisessa sävyssä raiskausväitteitä kaskuissa käsitellään:

A Wench came to Sir Henery [sic] Nevill, and made a pittifull complaint how such a man had ravisht her; he granted a warrant, and the fellow was brought: and upon examination, the Wench having made her strongest allegations, the fellow confes't he had carnally knowne her, but not without her consent; for if it please your worshippe says he, she tooke up her Smocke very willingly; O Lord Sir, sayes she, If I had not done so, he kept such a Wimbling, as he had bor'd a great whole in my smocke presently.⁵

Wimble on eräänlainen pora ja wimbling siis poraamista, reiän tekemistä. Yksinään tätä vitsiä voisi tulkita myös naishahmolle positiivisessa hengessä: hänen vastauksensa on hupaisa ja kepeä, vaikka asettaakin outoon valoon, miten hän sitten tulkitsee tapahtuneen raiskaukseksi. Kun tarinaa ryhtyy kontekstualisoimaan muiden raiskausvitsien rinnalle, tulkinta alkaa väkisinkin näyttää toiselta: naisen vastaus osoittaa joko hänen tyhmyyttään ja ymmärtämättömyyttään seksuaalisissa asioissa tai sitten epärehellisyyttä ja yritystä rangaista miestä tilanteessa, jossa nainen itse on yhtä syyllinen. Kaskujen raiskausfantasiat lähtevät liikkeelle oletuksesta, että naisethan lopulta ovat aina halukkaita vaikka tavan vuoksi vastustelisivatkin. Tämä ei lopulta ole kovin kaukana ajan yleisestä ajattelumaailmasta, ei myöskään oikeuslähteitä tutkineiden historioitsijoiden päätelmiin verraten.

Ei liene yllättävää, että kaskuissa esiintyvässä miesten keskinäisessä sanailussa seksillä oli keskeinen rooli – vaikkakin suurin osa uuden ajan ainakin meille säilyneestä huumorista tarkastelee miehen seksuaalisuutta erittäin heteroseksuaalisessa ja heteronormatiivisessa kontekstissa. Kaskut ovat keskimäärin konservatiivisia – varsinkin useampia satoja vuosia säilyneet kaskut. Kuten vaikkapa Tom Linkisen tuleva väitöskirja tulee näyttämään, myös vähemmän heteronormatiivista huumoria löytyy keskiajan ja uuden ajan alun kulttuurista – painetut kaskukirjat vain eivät ole siihen kaikkein otollisinta materiaalia. Kaskukirjojen kaskuista suuri osa kuvaa homososiaalista ympäristöä ja rakentaa miehistä identiteettiä hyvin

⁴ Le Strange, *Merry Passages and Jeasts* 1974: 19.

⁵ Le Strange, *Merry Passages and Jeasts* 1974: 38

perinteisen patriarkaalisen kuvaston varassa, miesten välisen toiminnan ja miesten miehiin kohdistaman pilkan, naurun tai empatian kautta. Haluan kuitenkin ottaa esiin yhden esimerkin, jota voisi miesten välisen seksuaalisuuden valossa lukea:

Wiggett, the famous facetious foole, being at Hunstanton in Sir Nicholas Strange his time, where Sir John Heydon and diverse others came to be merry, and as they were one night at a sacke possett before they went to Bedde, Wiggett thrust in his spoone amongst them; Sir John Heydon watcht him the next time he came, and dawbd up his Eyes with a spoonefull of possett; the Foole still offerd to eate, and Sir John as often threatned; but Wiggett turning his backe with a seeming feare to shunne him, got that advantage to pisse in his spoone, and bringing on't closely to the Bason, offerd to dippe for more; with that Sir John letts fly possett againe at the Foole, and he Pisse at Sir John, and serves him thus twice or thrice before he perceivd any thing, but at last smelling out his knaverie, uds zownds sayes Sir John Heydon, this villaine hath throwne pisse on my face, and presently whippes out his rapier, and after the Foole, but he spying him come in that Fury, and finding no evasion, turnes out his buttocks, just as he was ready to tilt at him, Hold Hold Hold, I prythe Jacke, sayes he, runn't into the Old Hole for feare of hurting the skinne; which knavish retort of the Foole, stoppt him in the careere of his rage, and strucke him into such a laughter that he could scarce hold his sword in his hand; otherwise Wiggett in every mans Judgment was in great danger, for Sir John Heydon was a man of Choller, and would beare as little himselfe as any man, though his pregnant witt would lay on loade upon others.⁶

Kasku on peräisin Sir Nicholas Le Strangen keräämästä kaskukokoelmasta, joka on säilynyt meille vain käsikirjoituksena. Koska kokoelmaa ei ollut tarkoitettu julkaistavaksi, se sisältää materiaalia, jota painetuissa kaskukirjoissa ei välttämättä näe – esimerkiksi tiettyihin henkilöihin kohdistuvaa pilkkaa ja ylipäättään rajumpia juttuja. Kokoelmasta löytyy toinenkin miesten väliseen seksuaalisuuteen mahdollisesti viittaava, Sir Nicholasin äidin kertoma kasku, jossa muuatta miestä kehoitetaan kääntämään nenäänsä rotan reikäiseksi syömässä vanginvartijan takapuolella.⁷ On kuitenkin syytä muistaa, että tuolloinkin alapäädiskurssilla oli useammin häpeää tuottavia kuin varsinaisesti seksuaalisia merkityksiä.

Aviorikosten hauskuus

Avioliitto, useimpien ihmisten aikuisiän kohtalo, oli varhaismoderneille vitsailijoille loputon huvituksen aihe. Monet näistä vitseistä kuulostavat hyvin tutuilta: Kolme miestä seisoi taivaan portilla. Pyhä Pietari kysyi heiltä, keitä he olivat ja miksi heidät pitäisi päästää sisään.

⁶ LeStrange, *Merry Passages and Jeasts* (1630-1640), 46-47.

⁷ Le Strange, *Merry Passages and Jeasts* 1974: 18.

Ensimmäinen sanoi olevansa naimisissa olevan mies. Mene sisään, sanoi Pietari, sinulla on ollut elämässä kyllin harmia ('trouble'), joten olet kirkkaimman kruunun arvoinen. Toinen sanoi olleensa kahdesti naimisissa. Mene sisään, sanoi Pietari, sinulla on ollut kaksin verroin harmia ('double trouble'), joten olet kruunusi ansainnut. Kolmas sanoi olleensa kolmasti naimisissa. Mitä, sanoi Pietari, ajaudut ikävyyksiin kerran mutta pääset pahasta, ajaudut toiseen kertaan ja vieläkin pääset pahasta, ja siltikään et osaa varoa kolmannella kerralla vaan tietien tahtoen vapaaehtoisesti menet kolmanteenkin kertaan? Painu helvettiin, et ole taivaaseen pääsyn arvoinen.⁸

Kaikkein useimmin avioliittoa käsittelevät kaskut pureutuvat aviouskollisuuden kysymykseen, ennen kaikkea naisten avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin ja miesten aisankannattajuuden ongelmaan – miesten suhteilla muitten naisten kanssa taas ei ollut minkäänlaista koomista potentiaalia, ei ainakaan pääosin miesten kokoamissa kaskukirjoissa. Aisankannattajuuden koomisuus taas nousi miehen vallan ongelmasta – kuten niin usein naisten ja miesten välisiin suhteisiin liittyvä komiikka. Katsotaan taas muutama esimerkki:

A Justice of Peace found his man laying his mistresse on the lippes, at which the Justice in a rage, and wrapping out a great oath, cald him Rascall, and asked him he did, why sayes the fellow (and swore as deepe as he) I was kissing your wife. The Justice told him if he tooke him kissing there againe, he would make him kisse in another place. Truth sir (sayes the Seruingman) had not you come in, I had kist in another place indeed.⁹

A Cuckold innocent being informed that sich a one was a bed with his wife, answered: Knowing him as I doe to be a right honest man, I dare aduenture my wife a bed with him.¹⁰

An honest man that had but one eie and a queane to his wife, entring vpon the sudden into his bedchamber by night, a knaue chanced to be then a bed with her, who hearing her husbands voice, shifted hum suddenly behinde the doore, & thus she said vnto her Goodman: what husband, is't you? euen welcome my good husband: I hope in God my dream is come to passe: I was euen now adreamed that you could see with either of your eyes, in so much as I waked for ioy, and I hope to finde it true: And with that she arose from out her bed, and comming toward him: Good husband (she said) let me lay my finger on your seeing eie, & then tell me whether dou [sic] discerne any thing with the other? He answered: No, not any thing. In this meane time she beckned to the

⁸ A C Mery Talys 1526/2007, fol. 7r-7v.

⁹ Dekker, *Iests to make you merie* 1607: 2.

¹⁰ Copley, *Wits, fits, and fancies* 1614: 98.

Adulterer to be gone: who straight slipped from behinde the doore downe the staires, and so scap'd quite away.¹¹

Niin yleisiä kuin aisankannattajavitsit olivatkin, mitään kovin monenlaisia tulkintoja niistä on vaikea vetää. Homma oli aika selvä: jos mies ei saanut vaimoan kuriin, hän oli halveksittava nahjus. Naisten into pettämiseen syntyi uuden ajan alun ihmisten mielestä siitä, etteivät he saaneet haluamaansa kotona: aisankannattajamies oli siis paitsi heikko myös haluton ja kyvytön. Koska kaskuissa ei naisten normaalia seksuaalisuutta kiistetty eikä heidän oletettu olevan siveydensipuleita, aisankannattajuuden kärki kääntyi miestä vastaan. Pettävät naiset ovat toki jollain lailla hauskoja hekin, koska naisiksi voimakkaita ja omatahtoisia, mutta varsinaisesti näissä kaskuissa pilkataan heikkoa miestä.

Kysymys on siis taas patriarkaalisen arvomaailman säilyttämisestä ja sen horjuttajien tekemisestä naurunalaisiksi. Kaikkialta vyöryvän huumoriarsenaalin alla miehet eivät voineet muuta kuin kytätä vaimojaan mustasukkaisina, paitsi omana psykologisena reaktionaan myös mieskulttuurin heille asettaman ehdottoman hallinnan vaatimuksen takia.

Avioliittoa käsittelevien kaskujen huomattavan runsas määrä kertoo aviosuhteiden keskeisyydestä huumorissa yleensä ja samalla myös avioliiton jännitteiden käsittelemisen tarpeesta. On toki itsestään selvää, että avioliitto on keskeinen yhteiskunnallinen instituutio ja yksilön elämässä erityisen tärkeä asia, mutta se ei ehkä ole yhtä selvää, että uuden ajan alun avioliittojen toiminta, ongelmat ja ideaalit eivät olleet ollenkaan yksiselitteisiä. Juuri tästä selvittelemisen tarpeesta ja henkilökohtaisten kokemusten moninaisuudesta kaskut kertovat – joskaan eivät mitenkään suoraan.

Avioliiton keskeinen ongelma tuntui tuolloinkin olevan vallan ja vastuun jakautuminen. Patriarkaaliseen yhteiskuntajärjestykseen perustuen ajan avioliittojen piti tietenkin olla valtakysymyksiltään selviä: isä ja aviomies oli perheen pää, äiti hänelle alamainen mutta kuitenkin lasten ja palveluskunnan hallitsija. Uuden ajan perheihanteet perustuivat hierarkiaan; miesjohtoisen hierarkian koettiin olevan paras ja toimivin perhe- ja yhteiskuntamalli.

Jos kaskuja katsoo, voisi huoletta tulkita, ettei tällaisia ihanteen mukaisia harmonisia avioliittoja ollut olemassakaan. Silloinkin kun vaimo pyrki parhaansa mukaan alistumaan ja huolehtimaan perheestä naisellisten ihanteiden mukaan, miestä saattoi jäädä vaivaamaan, mitä nainen toimillaan oikein tarkoitti. Naisten paikalleen asettaminen ja kurittaminen on

¹¹ Copley, *Wits, fits, and fancies* 1614: 98..

kaskuissa usein toistuva teema – niin on myös naisten kapinan ja koston ajatus. Avioliiton jännitteet tuntuvat alkavan jo ensi päivistä yhteiseen talouteen päätyminen jälkeen:

A yonge man late maryed to a wyfe thowght it was good polycy to get the maystry of her in the begynnyng. Cam to her the pot sethyng ouer the fyre all though the mete therin were not inough sodenly commaundyd her to take the pot from the fyre. whyche answeyrd & sayde that the mete was not redy to ete. And he sayd agayne I wyll haue it taken of for my pleasure. This good woman loth yet to offend hym set the pot besyde the fyre / as he had. And anone after he commaunded her to set the pot behynde the dore / & she sayd therto agayne ye be not wyse therin. But he precisely sayd it sholde be so as he bad. And she gentyllly agayne dyd his commaundement. This man yet not satysfyed commauded her to set the pot a hygh vpon the hen rost / what quod the wyfe agayne I trow ye be mad. And he fyersly than commaunded her to set it there or els he sayd she sholde repent She somewhat aferde to mone his pacience toke a ladder and set it to the roost / and went herself vp teh ladder and toke the pot in her hande prayeng her husbände than to holde the ladder fast for slydyng whiche so dyd. And whenne the husbände lokyd vp and sawe the Potte stande there an hught he sayd thus. Lo now standyth the pot there as I wolde haue it This vyfe heryng that sodenly pouryd the hote potage on his hed & sayd thus. And now bene the potage there as I wolde haue them.

By this tale men may se it is no wysedome for a man to attempte a meke womans pacyence to far lest it torne to his owne hurte & dammage.¹²

Vaimon liika käskyttäminen saattoi siis olla miehelle huono valinta, vaikka isännyyden säilyttäminen on miehisyiden ehdoton peruspilari uuden ajan alun ajattelussa. Tämän vaatimuksen tuottama paine, miksei jopa ahdistus ja pelko, näkyvät hurjassa kaskumäärässä, jossa naisten pyrkimystä valtaan käsitellään monin erilaisin tavoin. Yksi näistä tavoista on suoranainen naisiin kohdistuva väkivalta.

A Man had a shrewd wife, and he one day broke her head, the cure wherof cost him deere expence afterward: Insomuch that his wife in regarde thereof, said on a time vnto her Gossips: Faith my husband will not dare giue me no more broken heads in hast, considering how deare he findes them in the cure. Her husband hearing of such her braues, in her presence paid them all their bils, and gaue ech of them twenty shillings ouer and aboue saying: Hold this (Sirs) against the next time.¹³

Kaskuja käytettiin tavan takaa myös miesten vaimoihinsa kohdistamaa fyysistä väkivaltaa perustelemaan – olihan miesten tehtävä jotakin naisille, jotka eivät suostuneet kiltisti vain

¹² *A C Mery Talys* 1526/2007: fol. 18v-19r

¹³ Copley, *Wits, fits, and fancies* 1614: 88.

tottelemaan. Yksi yleisimmistä tavoista fyysisen kurittamisen oikeuttamiseen oli vedota naisille ominaiseen väkivaltaisuuteen, joka ilmeni teräväkielisyytenä. Naisten puhe siis rinnastettiin suoraan väkivaltaan, eikä tämä piirre kaikessa kyseenalaisuudessaankaan ole edes nykyisestä lähisuhdeväkivaltaa koskevasta keskustelusta mihinkään kadonnut.

Naisten puheen väkivaltaisuutta vielä tehosti yleinen käsitys naisten yleisestä ja talttumattomasta puheliaisuudesta, erityisesti tyhjänpuhumisesta. Naisten kieltä satirisoitiin kaskukirjoissa paljon: naiset puhuivat kuulemma lakkaamatta, nopeasti, kovaan ääneen ja tyhjänpäiväisiä. Kaskut lähestyivät tätä käsitystä kymmenin eri tavoin, mutta yksi niistä oli ylitse muiden – seuraavaa kaskua toistettiin ties kuinka monessa kokoelmassa. Otan sen tässä aika pitkänä versiona Nicholas Le Strangen kokoelmasta. Huomatkaa kaskun loppuun lisätty nimi: se kertoo, keneltä Sir Nicholas kaskun kuuli. Yleensä kaskukirjat tuntuvat olevan miesten kokoamia ja miesten julkaisemia, vaikka emme tietenkään voi kaikkien tekijöitä edes tietää. Le Strangen kokoelma antaa ainutlaatuisen mahdollisuuden seurata myös naisia vitsinkertojina – tämänkin, kaiken kaikkiaan aika lailla naisvastaisen, etten sanoisi misogynynisen, joskin tunnetun ja erittäin stereotyyppisen, kertoi nainen, Lady Spring:

A woman was speechlesse and had lost her Tongue, and her Husband was advised to goe to a famous Physitian that had done Notable Cures of many kinds; He went, and consulted; and was directed to goe to a certaine wod-de, and in such a corner of it, he should find a long Leafe, which being layde on her Tongue, would recover her speech againe; He did so, found it, and apply'de it, and immediatly she came to that volubilitie of speech, as her Tongue was a perpetuall Motion, and the poore Man began now to be more tormented with the Cure, then ever he was with the Disease, having exchanged Silence for Clamour; well, away he goes to his Doctor, informes of all, and begs something of him, if it were possible, to make his Wifes Tongue lye still; Friend sayes he, God helpe the now for I cannot; A woman that hath lost her speech, thou see'st may be recoverd; but if once her Ton-gue setts a running, all the Divells in Hell cannot make it lye still. [The Lady Spring]¹⁴

Naiset itse – tuolloin kuten nytkin – tuntuivat jakavan käsityksen puheliaisuudestaan.

Ranskalainen suurlähettiläs on kirjannut muistiin jopa kuningatar Elisabetin suhtautuneen puheisiinsa itseironisesti:

She spoke to me of the languages that she had learned, for she makes digressions very often, telling me that when she came to the Crown she knew six languages better than her own; and because I told her that it was great virtue

¹⁴ Le Strange, *Merry Passages and Jeasts* 1974: 120; ks. myös *A C Mery Talys* 1526/2007, fol. 17v-18r..

in a princess, she said that it was no marvel to teach a woman to talk; it were far harder to teach her to hold her tongue.¹⁵

Naiset eivät suinkaan aina olleet misogynisen vitsailun tai yleisemmin naisvastaisen maailmankuvan vastustajia. Varhaismodernissa kulttuurissa he pikemminkin toistivat meistä kyseenalaisilta kuulostavia mutta yhtä kaikki oman aikamme huumorissa edelleen ajankohtaisia stereotyyppioita naisen luonnosta. On vaikea selvittää, mitä naiset uuden ajan miesvaltaisesta huumorista oikein ajattelivat ja kuinka pitkälle he pitivät kaskukirjojen sisältöjä hauskoina. Niin Nicholas Le Strangen muistiin kirjaamien naisten kertomien kaskujen kuin muunkin asiaa mitenkään valottavan aineiston varassa on kuitenkin pakko todeta, että naiset kantoivat ja myös edistivät patriarkaalisen kulttuurin arvomaailmaa melko pitkälle.

Loppupäätelmiä

Lähtökohtani huumorin tutkimukseen on ollut, että huumori on hyvin harvoin merkityksetöntä, ja niin ovat kaskut ja kaskukirjatkin. Jos jotain haluan tutkimuksellani sanoa, se kuuluu näin: kun joku vähättelee loukkaavia kommenttejaan sanomalla, että ”sehän oli vain vitsi”, voit poistaa varmistimen. Kaskut ja vitsit kohdistuvat aina johonkin, niillä sanotaan aina jotain. Asioiden esittäminen huumorina ei vesitä niiden viestiä, pikemminkin päinvastoin: huumori voi tehostaa kyseenalaisia kantoja ja tarjota kanavan vakavamman ilmaisun kieltämien näkemysten esiin tuomiseen.

Siksi nauru ohjaakin meidät myös historiassa kohti kiihkeitäkin kulttuurisia kiistoja, repeämiä, epävarmoja ja heikkoja kohtia, epätasapainoa ja myös sovittelua. Niinpä voimme naurua tarkastelemalla löytää, milloin uuden ajan alun ihmiset tunsivat tarvetta saada sosiaalista vahvistusta omille mielipiteilleen – huumori on tapa vahvistaa ja toistaa jaetuiksi oletettuja mielipiteitä. Se on tapa sulkea ulos eri tavoin ajattelevia ja laskea sisään samalla tavoin asioita lähestyviä. Se on myös ovela neuvottelun tapa, koska huumorin vastustaminen asiallisin argumentein on määritelmällisestikin turhaa hommaa: huumoriin vakavasti suhtautumalla antaa vain leimata itsensä huumoria ymmärtämättömäksi, ja itse naurun aiheisiin on vakavasti keskustelemalla hankala päästä käsiksi ollenkaan. Huumori olettaa jaetuksi – se ainakin pyrkii sanelemaan aivan yhtä autoritaarisesti kuin käskyttäminen. On tietenkin kokonaan toinen asia, että kaikkia eivät samat vitsit naurata – joku poistuu paikalta,

¹⁵ Hurault, Sieur de Maisse, *Journal* 1931: 109-110.

tuntee itsensä pilkatuksi tai hyökkää vastaan yhtä lailla huumorin keinoin. Huumori ei voi sanella siihen kohdistuvia reaktioita, mutta sosiaalisena strategiana sen tavoitteena on luoda yhteisyyttä naurun aihetta vastaan tai sen kustannuksella. Niinpä nauru ei voi antaa käsittelemisi teemoihin valmiita vastauksia, vaan ennemminkin juuri nostaa esiin ristiriitoja ja erimielisyyksiä, uhkia ja vaaroja. Siksi huumori ei kerro tutkijallekaan ”kuinka asiat olivat” ja ”mitä niistä ajateltiin”, vaan ennemmin ohjaa meitä näkemään, missä epävarmuuden ja mahdollisen muutoksen kohdat sijaittivat.

Lopuksi vielä muutama sana huumorin ja kaskukirjojen tutkimisesta. Miksi sukupuolen historian tutkija haluaisi keskittyä nimenomaan kaskukirjoihin? Mielestäni huumori on siihen itse asiassa aika näppärä väline, vaikkakin myös vaarallinen. Tavallaan huumori ohjaa ajattelemaan konventionaalisesti: huumori on yleensä konservatiivista, ja esimerkiksi sukupuolesta se tapaa esittää mahdollisimman stereotyyppisiä, kuluneita näkemyksiä. Silti jokin näissä näkemyksissä hiertää – juuri siksi ne ovat huumoria. Huumori on sukupuolittava strategia, joka rajoittaa ja mahdollistaa tulkintoja kulttuurisesti epävakailta tavoilla. Kuten sanottua, huumori ei ole koskaan yksiselitteistä, vaan sen sukupuolittaminen on epävarmaa. Huumori onkin myös dynaaminen prosessi, joka konservatiivisuutensa rinnalla sisältää radikaaleja mahdollisuuksia: se voi sekä kyseenalaistaa että vahvistaa hierarkkisia sosiaalisia rakenteita, kuten juuri sukupuolta, samaan aikaan. Ja vielä, rakentaessaan sukupuolta joskus yllättävinkin tavoin huumori toimii myös sosiaalisena liimana, joka vakauttaa sukupuolirakenteita ja pyrkii tasapainottamaan sukupuolittamisen prosesseja. Huumori on siis sellaista välittäjäainetta, jota voi käyttää suurten sosiaalisten ja miksei poliittistenkin kysymysten käsittelijänä mihin suuntaan tahansa. Koska huumori määrää, ettei sitä saa ottaa vakavasti, se voi myös esittää totuuskina asioita, jotka tosiasiallisesti ovat kyseenalaisia. Se voi vahvistaa älyttömiä tai kiellettyjä näkökantoja, tai se voi tuoda esiin uudenlaisia näkökulmia asioihin.

Huumori voi olla myös heikkojen ase: alistetussa asemassa olevat, kuten nyt vaikka uuden ajan alun naiset, voivat tuoda huumorin avulla esiin omia näkemyksiään epävirallisessa kontekstissa, vaikkei huumorilla yleensä juuri päästä muuttamaan epäkohtia tai etsimään varsinaisesti uusia yhteiskunnallisia ratkaisuja. Huumori voi olla myös alistettujen välisen solidaarisuuden tai yhteenkuuluvaisuuden tunteen väline: se voi ilmaista yhteisen kokemuksen, joka ei valtakulttuurissa muuten pääsisi esiin. Tällaisen huumorin löytäminen varhaismoderneista lähteistä vain on kovin hankalaa, koska suurimmaksi osaksi naisten epävirallinen kulttuuri jäi kirjaamatta muistiin.

Tutkijalle tällainen monitulkintaisuus tai monimerkityksisyys on tietenkin sekä mahdollisuus että todellinen ongelma. Miten kaskuja oikein tulisi kulttuurihistoriallisesti tulkita? Kaskun merkitys vaihtelee sen kertojan ja kuulijan sosiaalisen aseman ja persoonan mukaan – esimerkiksi naiset ja miehet voivat tulkita kaskua aivan eri tavoin, joskus jopa päinvastaisilla tavoilla. Kaskun kertomisen tilanne voi muuttaa sen merkitystä: kertomisen tapa, äänenpainot, kertojan ja kuulijoiden sosiaalinen asema ja vitsailutilanne voivat muuttaa kaskun tulkintaa – mutta uuden ajan tutkijat eivät koskaan pääse seuraamaan itse kaskun kerronnan tilannetta. Kaskuilla ei siis oikeastaan ole ”oikeaa merkitystä” – emme pääse koskaan selvyyteen siitä, mitä jokin kasku perimmältään tarkoittaa, ellemmme sitten satu tietämään, kuka sen kertoi, kenelle ja kenen läsnä ollessa, mistä asiasta, missä tilanteessa ja millaisin tavoittein. Mutta kulttuurinen tulkinta voikin tietenkin olla jotakin aivan muuta. Kulttuurihistorioitsija tai populaarikulttuurin tutkija voi lukea monin eri tavoin ja ehdottaa useita tulkintoja, kunhan kontekstualisoi tulkintansa ajan muulla aineistolla ja tilanteella. Jos kaskut ovatkin hankalaa materiaalia tutkijalle, joka haluaa selvittää, mitä menneisyydessä oikeastaan tapahtui ja missä järjestyksessä, sellaiselle historioitsijalle, joka on kiinnostuneempi avaamaan menneisyyden ajattelun mahdollisuuksia ja rajoja, huumori voi tarjota oivallisen aineiston. Jos kestämmme epävarmuutta ja monitulkintaisuutta, sitä etteivät menneisyyden ihmiset itsekään aina tienneet mitä asioista pitäisi ajatella, historiallinen huumori antaa edelleen paljon naurun aiheita ja tulkintamahdollisuuksia.

Viitatut teokset:

- A C Mery Talys. *'A Womans Answer is Neuer to Seke': Early Modern Jestbooks, 1526-1635*. Ed. Ian Munro. The Early Modern Englishwoman: A Facsimile Library of Essential Works, Series III: 8. Aldershot: Ashgate, (1526) 2007.
- Copley, Anthony: *Wits, Fits, and Fancies: Or, A Generall and Serious Collection, of the Sententious Speeches, Answers, Iests, and Behaiours, of All Sortes of Estates, from the Throane to the Cottage Being Properly Reduced to Their Seuerall Heads, for the More Ease to the Reader*. London: Edw: Allde, 1614.
- Dekker, Thomas: *Iests to Make You Merie with the Coniuring Vp of Cock VVatt, (the Walking Spirit of Newgate) to Tell Tales*. London: N[icholas] O[kes] for Nathaniell Butter, 1607.
- Hurault, André, Sieur de Maise: *A Journal of All That Was Accomplished by Monsieur de Maise Ambassador in England from King Henry IV to Queen Elizabeth Anno Domini 1597*. Ed. & trans. G. B. Harrison. London: Nonesuch Press, 1931.
- Le Strange, Nicholas: *Merry Passages and Jeasts: A Manuscript Jestbook of Sir Nicholas Le Strange (1603-1655)*. Ed. H. F. Lippincott. Salzburg Studies in English Literature: Elizabethan and Renaissance Studies, 29. Salzburg: Universität Salzburg, 1974.
- Pasquil's Jests: With the Merriments of Mother Bunch. *'A Womans Answer is Neuer to Seke': Early Modern Jestbooks, 1526-1635*. Ed. Ian Munro. The Early Modern Englishwoman: A Facsimile Library of Essential Works, Series III: 8. Aldershot: Ashgate, (1635) 2007.